

„Okuljatok mindannyian e példán, s mint fán se nő egyforma-két levél,
Ilyen az ember. Egyedüli példány. a nagy időn se lesz hozzá hasonló”.
Nem élt belőle több, és most sem él Kosztolányi Dezső: Halotti beszéd

IN MEMORIAM KONKOLY THEGE MIKLÓS MEGEMLÉKEZÉS HALÁLÁNAK 100. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL

IN MEMORIAM MIKLÓS KONKOLY THEGE COMMEMORATION ON THE OCCASION OF THE 100. ANNIVERSARY OF HIS DEATH

Bartha Lajos

1023 Budapest, Frankel Leó út 36., arbar@t-online.hu

Összefoglalás. Az Ógyallán (Hurbanovó, Szlovákia) 2015. február 17-én a koszorúzáson elhangzott előadás szerkesztett változata.

Abstract. Edited version of the memorial speech was presented in Hurbanovo (Ógyalla, Slovakia), 17 February 2016.

Kosztolányi Dezső költeményének sorai nagyon jól ille- nek Konkoly Thege Miklósról, akinek most emlékezünk meg halála századik évfordulójáról. Konkoly Thege Mik- lós, az alkotó, tudós és közéleti ember egyszeri és meg- ismételtetlen személyiség volt. Életútja átíveli az euró- pai polgárság fénykorát, a hazai kultúra gyors felemelke- dését. Ennek a felemelkedésnek tevékeny részese volt ő maga is. Szinte jelképes, hogy életét két nagy történelmi fordulat határolja: hat esztendő volt, amikor 1848-ban Európa-szerte fellángoltak a forradalmak, amelyek át- formálták a kontinens társadalmi arculatát (1842. január 20-án született Pesten), és élete végén, 1916-ban tombolt az első világháború, amely gyökeresen megváltoztatta Európa politikai térképét és társadalmi irányzatait.

Konkoly Thege Miklós életének, tevékenységének az a történelmi időszak adta meg a keretét, amelynek során a tudomány és a technika addig nem is sejtett újdonságo- kat, eredményeket ért el. Ehhez a fejlődéshez ő maga is hozzájárult. Az utókor elsősorban csillagászként és csil- lagászati műszerek tervezőjeként, építőjeként tartja szá- mon. Valójában azonban ennél sokkal tágabb volt érdeklődési köre és tehetsége. *Legnagyobb érdemének azt te- kinthetjük, hogy széleskörű ismereteit nem tartotta meg magának, nem tekintette egy vagyonos ember elfoglalt- ságának vagy úri passziójának. Bármivel foglalkozott, is, arra törekedett, hogy ismereteit, tudását, tehetségét szé- les körben megossza, mások hasznára fordítsa.*

Fiatalon feltűnt kiváló zenei tehetsége. Kitűnő zongorista volt, de maga is komponált, népdalokat írt át zongorára. Már 14 éves korában zongoraestet tartott a szabadság- harc alatt elpusztult komáromi templom újjáépítéséért. Utolsó nyilvános fellépése, nem sokkal halála előtt, ugyancsak nyilvános zongorahangverseny volt, jótékony célra.

Rajongott a képzőművészetért, maga is tehetséggel, pon- tosan rajzolt. Külföldi utazásai során mindig felkereste a képtárakat, tárlatokat. Am nemcsak a maga gyönyörűsé- gére látogatta a kiállításokat. A legszebb alkotásokról diaposzítív fényképeket készített, amelyeket itthon, nyil- vánosság előtt bemutatta, hogy azok is megismerhessék a festményeket, akiknek nincsen módja a külföldi tárlatok látogatására.

Alighanem művészi érzéke irányította figyelmét az akkor még gyermekcipőben járó fényképezés felé. Ezen a téren is széles körben megosztotta ismereteit, nemcsak kipró-

bálta az újabb fényképezőgép-típusokat és fotóeljárásoka- t, de alapos kézikönyvet is írt a kezdő fényképezők számára. Nagy szerepe volt 1890-ben az első magyaror- szági amatőr fényképezési kiállítás megszervezésében. Csillagászként az asztrofotográfia szorgalmazója volt, er- ről a kutató módszerről két terjedelmes munkája német nyelven jelent meg.

Konkoly Thege Miklós műszaki tehetsége már igen ko- rán megnyilvánult. Kisdiákként működő gőzgépet épített, fiatalemberként az akkor újdonságnak számító benzin- és petróleum motorok érdekelték. Az erőgépek azután a gőzhajókra és gőzmozdonyokra irányították a figyelmét. *Megszerezte a hajóskapitányi és hajógépészti oklevelet – maga is több kis motorhajót épített – és mozdonyvezetői vizsgát tett.* Gőzgéphajtású járművekkel foglalkozott, alapos tanulmányokat végzett a kazánrobbanások okai- ról. De ez sem maradt nála személyes szórakozás. A kis hajókról, és a kazánrobbanásokról írt tanulmányai a köz- lekedés biztonságának fokozását szolgálták, és hasznos útmutatást adtak a kor mérnökeinek.

Nemcsak a gépek érdekelték; a gépeket kezelő emberek élete, munkája sem hagyta hidegen. Mint országgyűlési képviselő tagja volt a közlekedési bizottságnak és felszó- lalt a vasút és a hajózás munkásai érdekében. A Parla- mentben szorgalmazta, hogy létesüljön Budapesten fo- lyamhajózási iskola. Idős korában a repülés kérdései is foglalkoztatták. Egyik alapító alelnöke volt a Magyar Aero-klubnak, amely a léggömb-sport népszerűsítését tűzte ki céljául. Konkoly Thege emellett a légkör kutató- sára is gondolt.

Kétségtelen, hogy külföldön csillagászati munkássága és a meteorológiai intézet fejlesztése terén szerzett érdemei a leginkább ismertek és elismertek! A csillagászzal már fiatalon megkedvelte, és európai utazásai során megis- merkedett az 1860-as évek jelentősebb külföldi observa- tóriumai, valamint a nagyhírű műszerkészítő és opti- kai műhelyekkel.

Érdeklődése egyre inkább az égbolt tudománya felé for- dult, elsősorban a csillagászat legfiatalabb területe az égi- testek fizikai természetének kutatása (az asztrofizika) kel- tette fel a figyelmét.

Mivel az akkori Magyar Királyságban nem volt korszerű csillagászati intézet, 1870/71-ben ógyallai lakóházán, ké- söbb, a felszerelés bővülésével a kúria parkjában magán- obszervatóriumot rendezett be.

Az eleinte csak saját érdeklődésének kielégítésére szánt csillagvizsgáló azonban hamarosan túlnőtte a műkedvelő obszervatórium kereteit. A gyarapodáshoz hozzájárult, hogy kitűnő műszaki érzékével a beszerzett műszereken javítani, tökéletesíteni akart. Saját műhelyében sorra készítette a különféle észlelő, mérő berendezéseket, és külföldi rendelésre is gyártott csillagászati eszközöket. Néhány általa tervezett műszert (pl. a fénykép kimérő komparátorát) nagy külföldi gyárak sorozatban állították elő. Később Meteorológiai Obszervatórium műhelyében a *mechanikus* mellett több műszeripari iskolás is tanult, így kialakulhatott volna egy precíziós mechanikai intézmény (amelynek kifejlődését sajnos a háború meggátolta). A csillagászati észlelő eszközökről írt, német nyelvű vaskos munkája évtizedekig hasznos tanácsadója volt a műszer- gyártó vállalatok mérnökeinek.

Hamarosan felismerte, hogy az akkor kialakuló *fizikai csillagászat fejlődéséhez elsősorban rendszeres, folyamatos megfigyelésekre, észlelési sorozatokra van szükség*. Már 1872-ben hozzálátott a Nap rendszeres észleléséhez, a meteorológus Schenzl Guidóval (1823–1890) együtt megszervezte a hullócsillagok országos megfigyelő hálózatát, hozzáfogott nemzetközi együttműködés keretében a csillagok szabatos színkép-katalógusának összeállításához, és sokat foglalkozott az üstökösök természetének vizsgálatával is. Megfigyelő munkájával és műszer-tervező, -építő tevékenységével hamarosan nemzetközi hírnevet szerzett. Elsők közt csatlakozott a nemzetközi napfolt-észlelő hálózathoz, és az első világháborúig a zürichi központ nem is egy évben Ógyalláról kapta a legtöbb megfigyelési adatot.

Konkoly Thege Miklós gyakran tett hosszabb külföldi utakat. Annak érdekében, hogy távollétében Ógyallán se szüneteljenek a folyamatos észlelések, saját költségén észlelőket alkalmazott. Kezdetben az ógyallai iskolai tanítók közül kerültek ki a „segédcsillagászok”, majd szakképzett fiatal csillagászok dolgoztak – köztük jeles külföldi szakemberek is: K. Schrader, H. K. Kobold, O. Tetens – az „Ó-Gyallai Konkoly-alapítványú Astrophysikai Obszervatórium”-ban, amelynek tevékenységéről évente beszámolt német nyelvű kiadványában. Ógyallán kezdte pályáját az elméleti asztrofizika első jelentős magyarországi képviselője, Kövesligethy Radó is (1862–1934).

A 19. sz. végén Konkoly arra is törekedett, hogy minél szélesebb körben népszerűvé tegye a csillagászatot. Cikkeivel, előadásaival buzdította a tudománykedvelőket a csillagos ég megismerésére. Az ő példáját követte a csillagászati fényképezés nemzetközi hírű úttörője, Gothard Jenő (1857–1909) és Podmaniczky Géza báró, aki Kiskartalon létesített magán-csillagvizsgálót, ahol az egyetemi hallgatók szerezhettek gyakorlati ismereteket. Tudományszervezői munkásságára azzal tette fel a koronát, hogy *1899-ben a magyar államkincstárnak ajándékozta, akkor már negyedmillió aranykoronára értékelt magán-obszervatóriumát. Csupán azt kötötte ki, hogy élete végéig az intézet igazgatója marad, és az állam három csillagászt foglalkoztat az obszervatóriumban.*

Nemzetközi hírneve készítette arra a Magyar Tudományos Akadémiát, hogy 1890-ben az Országos Meteorolo-

gói és Földmágnassági Intézet megüresedett igazgatói pozíciójára jelölje. Bár Konkoly Thege Miklós nem foglalkozott behatóan a légkör tan tudományával, rendkívül sokat tett a szerény körülmények közt működő országos intézmény fejlesztéséért.

Jó érzékkel választotta meg az intézet vezető tisztviselőit: Róna Zsigmondot, későbbi utódját (1860–1941), Marczell Györgyöt (1871–1943), Steiner Lajost (1841–1944) és társaikat, akik magas szintre emelték a hazai meteorológia tudományát. Mindenekelőtt szorgalmazta egy *nagyszabású meteorológiai, földmágnassági és földrengésvizsgáló obszervatórium felállítását, amelynek felépítéséhez Ogyallán saját telkéből adott át megfelelő területet.*

Az 1900-ban felépült Obszervatórium akkor Európa egyik legjelentősebb meteorológiai és geofizikai intézményévé vált. Munkatársait újszerű mérések végzésére, pl. a felhőmagasság meghatározására, felhőtípusok fényképezésére bízta. 21 éves igazgatósága alatt hétről 31-re növelte a kutatók létszámát, és közel tízszeresére (1400-nál többre) az ország megfigyelő állomásainak számát. Igazgatósága alatt épült fel Budapesten a mai meteorológiai szolgálat budapesti székháza. Megalapította a világ első önálló „*Meteorológiai és csillagászati múzeum*”-át.

Hatvanadik születésnapján még egy nagyszabású ajándékot adott szülőföldjének: *a közel 1600 holdnyi Komárom megyei Konkoly-birtokot az államkincstárnak adományozta.* Az volt az elképzelése, hogy a felparcellázott birtokot kistermelőknek adja bérbe az állam.

Nem rajta múltott, hogy ez a szép terv nem az ő gondolata szerint valósult meg. De ebből is kitűnik, hogy nemcsak a tudományos és technikai, de a szociális és társadalmi kérdések is foglalkoztatták. Figyelte az ipari munkásság – főleg a hajógyári, hajózási és vasúti munkások – helyzetét, gondjait. Mintaképnek tekintette a jénai Carl Zeiss Művek szociális, munkás-jóléti rendszerét. Szűkebb otthonának, Ógyallának, az egykor poros falunak, felemelkedéséért cselekedett is. Országgyűlési képviselőként elérte, hogy a község járási székhely legyen, közhivatalokkal, posta- és távíróhivatallal, vasútállomással.

Konkoly Thege Miklós 1916. február 17-én hunyta le örökre szemét. Nem érte meg, hogy lássa, amint a „nagy háború” elsöpri azt a világot, amelyben élt. De alkotásait még ez a tragikus vihar sem semmisítette meg.

Az általa alapított vagy szervezett intézmények máig fennállnak: a Magyar Tudományos Akadémia budapesti csillagvizsgálója, az Ógyalla-Hurbanovói Szlovák Központi Csillagvizsgáló – amelyet az egykori csehszlovák állam rendezett be újra a régi helyén –, a Meteorológiai Szolgálat mai budapesti székháza, az ógyallai Meteorológiai és Geofizikai Obszervatórium. Életében számos elismerésben és kitüntetésben részesült, a Magyar Tudományos Akadémia *levelező*, majd *tiszteleti* tagsággal, a Philadelphiai Egyetem doktori címmel tisztelte meg. Emlékét köztéri szobor és emlékérem őrzi Ógyalla-Hurbanovóban, Budapesten mellszobor az Akadémia csillagvizsgálójában és az OMSZ-ban, továbbá egy svábhegy (XII. ker.) út neve, valamint az [1445] sor számú kisbolygó őrzi.